A magyarországi kis- és középvállalkozások banki kapcsolatainak alakulása a rendszerváltástól napjainkig

NÉMETHNÉ GÁL ANDREA

Magyarországon az összes működő vállalkozás 99,9%-a, a működő társas vállalkozásoknak pedig 99,7%-a kis- és középvállalkozás (250 főnél kevesebb a foglalkoztatottak száma), és 2000–2005 között évente átlagosan mintegy 20 ezerrel nőtt a szektorba tartozó vállalkozások száma. [KSH] A KKV-k foglalkoztatásban betöltött szerepe igen jelentős, itt dolgozik az összes foglalkoztatott háromnegyede (2005-ben 75,2%-a; Kállay–Kissné–Kőhegyi–Maszlag 2007. 175), így a társadalom széles rétegeinek megélhetése, jóléte függ e vállalkozások fennmaradásától és teljesítményétől. Ezen a háttéren figyelmet érdemel, hogy a Nemzeti Fejlesztési Tervhez készített SWOT-analízis egyik erősségként a KKV-k nagy számát jelölte meg, s a gyengeségek között sorolta fel azok alacsony termelékenységét és versenyképességét (Román 2005. 36). Ez utóbbi megállapítást támasztja alá, hogy 2005-ben a KKV-szektor részesedése az összes nettó árbevételből 62,5%-os, az exportértékesítésből pedig 35,3%-os volt, s az egy alkalmazottra jutó bruttó hozzáadott érték nem érte el a nagyvállalati mutató felét (Kállay–Kissné–Kőhegyi–Maszlag 2007. 192).

A KKV-k helyzetét elemző magyar és európai uniós tanulmányok – egészen 2003–2004-ig – rendre arra a megállapításra jutottak, hogy a kisméretű vállalatok fejlődését leginkább finanszírozási problémáik gátolják, amely megállapítás a gyakran elégtelen saját tőkére éppúgy vonatkozott, mint az idegen forrásokhoz való hozzájutás nehézségeire. A szektor vállalkozásainak alultőkésítettsége (vagyis a viszonylag alacsony tőkeáttétel) továbbra is problémát jelent, azonban az utóbbi években a külső – ezen belül különösen a banki – finanszírozás területén kedvező irányú változások érzékelhetők. Kétségtelen tény, hogy a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás terén a KKV-k még most is jelentős hátrányban vannak a nagyvállalatokhoz képest, de ma már egyáltalán nem egyértelmű az, hogy a finanszírozási nehézségek jelentik a legsúlyosabb gondot a vállalkozások többsége számára.

E tanulmány egyetlen finanszírozási forma – a bankhitel – szerepének bemutatására koncentrál. Célja egyrészt a bankok és a KKV-szektor kapcsolatának jellemzése s az ezt befolyásoló tényezők felvázolása, másrészt pedig annak elemzése, hogy az elmúlt közel tíz évben hogyan változott a bankhitelek jelentősége a kis- és középvállalkozások finanszírozásában. A téma aktualitását az adja, hogy bár az egész Európai Unióban növekszik a külső finanszírozás alternatív formáinak (pl. lízing, faktoring, tőkepiacok, kockázati tőke stb.) jelentősége, a KKV-k többsége ebből a szempontból még mindig a bankoktól függ, s nem várható, hogy ez a közeljövőben változni fog (*Observatory,* 2003/2).

1. A bankszektor és a KKV-k kapcsolata

A rendszerváltástól 1995-ig a hitelt felvevő vállalkozások száma dinamikusan nőtt Magyarországon. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy sok új hitelintézet lépett a piacra, másrészt rohamosan nőtt a kis- és középvállalkozások száma, így hitel iránti kereslete is. A „vállalkozási láz" sok tekintetben felkészületlenül érte a bankokat, ennek ellenére kezdetben nagy várakozással tekintettek az újonnan kialakult ügyfélkör felé. A legnagyobb bankok külön részleget állítottak fel a kisvállalkozások kiszolgálására, amelytől dinamikus fejlődést reméltek. Ám az induló, az esetek túlnyomó többségében tőkehiánnyal küzdő kisvállalkozások finanszírozásának szabályait, a hitelszerződés formáját és a döntési eljárást még nem alakították ki, s jobb híján a már meglévő nagyvállalati hitelezés tapasztalataira próbáltak építeni. Hamar bebizonyosodott, hogy ez nem járható út, amit a vállalkozók részéről érkező sok kritika is világosan mutatott. A bankoknak az a várakozása sem igazolódott, amely szerint az önmagában kis összegű, de nagy száma miatt jelentős kisvállalkozói alaptőke bankszámlán történő elhelyezése és az ahhoz kapcsolódó számlaforgalom érezhetően növelni fogja a hitelintézetek likviditását. Ehelyett a vállalkozók jó része bankszámláját csupán az adók átutalására használta, s a többi forgalom készpénzben bonyolódott le. Mindezek részben magyarázatul szolgálhatnak arra, hogy a KKV-hitelezés az 1990-es évek közepén megtorpant. 1995-től a bankok újra a nagyvállalati ügyfélkör felé fordultak, s az előzetes várakozásokhoz képest kevésbé jövedelmező és kockázatosabb KKV-üzletágat igyekeztek visszafejleszteni (Várhegyi 1997). A bankok jelentős része tehát túl kockázatosnak ítélte – sőt sok esetben ítéli ma is – ezt a szektort, mely a következő okokra vezethető vissza (Csubák 2003):

– A kisméretű vállalkozások többségére alacsony alaptőke és a folyamatos működéshez elégtelen mennyiségű forgótőke jellemző.

– A hitelbírálat és a monitoring költségei – a rendszerint alacsony hitelösszeghez képest – gyakran aránytalanul nagy terhet jelentenek mind az általában alultőkésített KKV-k, mind pedig a bankok számára.

– Az erre a körre jellemző enyhébb számviteli követelmények (pl. egyszeres könyvvitel, egyszerűsített mérleg) csökkentik a bankok által elérhető információk mennyiségét. A hitelbírálathoz igényelt dokumentumokból általában nem alkotható valós és teljes kép a vállalkozások pénzügyi helyzetéről és üzleti kilátásairól. Így a hitelképesség elbírálása során a kvalitatív módszerek nagy jelentőséget kapnak, amelyek alkalmazását azonban sok esetben a vállalkozás túl rövid üzleti múltja nehezíti;

– A rövid üzleti múlt további következménye a hosszabb ideje jól működő üzleti partnerkapcsolatok hiánya, valamint hogy nincs kialakult goodwill, amely csökkenthetné a banki kockázatot;

– A KKV-k működése – alacsonyabb tőkeerejük, gyengébb piaci alkupozíciójuk és kevésbé professzionális vezetésük miatt – kockázatosabb a nagyvállalatokénál. Drasztikusabban érinti őket a külső üzleti körülmények módosulása (pl. iparági dekonjunk-

túra, vagy a piaci verseny erősödése következtében egy-két nagy megrendelő elvesztése) és a belső viszonyok változása (pl. vezető-tulajdonos hirtelen kiesése) egyaránt.

A bankok „visszavonulása" a KKV-piacról nem abban nyilvánult meg, hogy a kisvállalkozókat kizárták volna bizonyos banki szolgáltatásokból. Elvileg bármit igénybe vehettek a bankok kínálatából, mégpedig ugyanolyan feltételekkel, mint a nagyvállalatok. A diszkrimináció éppen az azonos elbírálásban rejlett. Azok a feltételek és bankköltségek, melyek egy nagyforgalmú cég számára nem jelentettek különösebb megterhelést, az esetek nagy részében teljesíthetetlennek bizonyultak a KKV-k számára (Várhegyi 1997). Így tehát azon túl, hogy a kisebb méretű vállalkozások finanszírozása kockázatosabb, mint a nagyobbaké, egyéb tényezők is hátráltatták – sőt egyes esetekben hátráltatják ma is a KKV-k hitelhez jutását, amelyek az alábbiak szerint foglalhatók össze (Árvai 2002):

– a kis- és középvállalkozások többsége csak nehezen vagy egyáltalán nem tudta előteremteni a bankok által megkövetelt fedezetet, mely gyakran meghaladta a hitelösszeg 100%-át;

– a KKV-k egy része nem jutott túl a hitelbírálati folyamaton, mivel üzleti tervével nem tudta meggyőzően alátámasztani a magasabb kockázat miatt indokolt kockázati felár kitermelhetőségét;

– a vállalkozások gyakran nem bocsátottak megfelelő mennyiségű és minőségű információt a hitelintézetek rendelkezésére, ami már önmagában is a hitelkérelem elutasításához vezetett;

– sok bank csak az ún. klasszikus hiteltermékeket kínálta a KKV-knak (jelzálog-, forgóeszköz- és beruházási hitel), s csak kevés, a kisebb vállalkozások speciális igényeit figyelembe vevő konstrukció került kidolgozásra.

(A fentiekhez érdekes adalék, hogy egy európai uniós felmérés szerint [*Observatory*, 2003/2.] a különböző méretű vállalkozások esetében eltérő a hitelkérelmek elutasításának leggyakoribb oka: a mikro- és kisvállalkozásoknál a fedezet hiánya, míg a középvállalkozásoknál az alacsony szintű üzleti teljesítmény és az elégtelen információszolgáltatás.)

A fordulat 2000-ben következett be a hitelintézetek és a kisméretű vállalkozások kapcsolatában, mikor a bankok KKV-szektor felé irányuló hitelezési hajlandósága elkezdett fokozatosan emelkedni, s ezzel párhuzamosan évről-évre nőtt a KKV-hitelek súlya a teljes vállalati hitelportfólióban (az 1999-es 34,2%-os szintről 2006-ra 54,8%-ra emelkedett). [MNB] A bankok KKV-k felé fordulása – a teljesség igénye nélkül – a következő tényezőkkel magyarázható (Csubák 2003):

– a nagyvállalati ügyfélkörben nagyon erős a verseny, alacsony a haszonkulcs és nincs további növekedési potenciál;

– az évek során a KKV-k nagy része számlatulajdonosként és betétesként is jó ügyféllé vált, s ezek a cégek ma már magas forgalmi jutalékhoz és olcsó forráshoz juttatják a bankokat;

– egyre több KKV működik évek óta megbízhatóan, s a bankok megítélése szerint is javul a szektor jövedelmezősége;

– a kisvállalkozók jó része (egyéni vállalkozó, bt-k beltagja) teljes vagyonával felel kötelezettségeiért, így általában érzékenyebb a hitelek mögé állított biztosítékok (pl. családi ház) elvesztésére, ami növeli a hitel-visszafizetési fegyelmet;

– a nagyszámú kisebb vállalkozás hitelezése diverzifikálja a banki ügyfélportfóliót, ami elvileg csökkentheti a banki kockázatot;

– az állami gazdaságpolitika homlokterébe került a KKV-k forrásokhoz jutásának segítése, mivel a szektor fejlődése az egész gazdaság versenyhelyzete szempontjából meghatározó. Az állami kamattámogatásos hitelek számos konstrukciója került kidolgozásra, s a garanciaalapok létrehozása is egyre több kisméretű vállalkozás hitelhez jutását könnyíti.

Mindezek következtében a bankok ma már nagy növekedési potenciált látnak a KKV-üzletágban. Ennek okai a következők:

– Nemzetközi összehasonlításban – az örvendetes növekedés ellenére – még mindig alacsony a KKV-hitelek aránya a bankok vállalati hitelportfóliójában (az EU-ban ez az arány 70% körüli, Csubák 2003. 107), s a szektor vállalatai egyre nagyobb keresletet támasztanak a gyorsan, kevés adminisztrációval hozzáférhető, szabad felhasználású hitelkonstrukciók iránt.

– A bankszektor évről-évre több tapasztalattal rendelkezik ezen ügyfélkör igényeiről, így egyre magasabb szinten képes kiszolgálni azokat a kisméretű vállalkozások sajátosságaihoz jobban igazodó, speciális hiteltermékekkel.

– Bár a bankok igyekeznek a kisebb cégek hitelezésének nagyobb kockázatát érvényre juttatni a kamatfelárakban és a megkövetelt biztosítékokban, 2003–2004-től, a bankok közötti verseny következtében, mégis a feltételek, standardok fokozatos és folyamatos enyhítésének lehetünk tanúi.[1] Ennek nyilvánvaló oka, hogy a hitelintézetek ebben a szektorban látnak igazán lehetőséget az ügyfélkör bővítésére.

– Az európai tendenciákat követve a KKV-szektor állami támogatásának fokozódása várható,[2] s a hazai és közösségi források közvetítésében hatalmas lehetőségek rejlenek a bankok számára.

A kis- és középvállalkozói hitelpiacon elindult kedvező változásokat ma már maguk a vállalkozások is érzékelik, s ez a legutóbbi években készült felmérések eredményeiben is megmutatkozik. Az Európai Bizottság által 2006 április–májusában készíttetett, s a 10 újonnan csatlakozott ország KKV-ira vonatkozó tanulmányból[3]

[1] Ezt igazolják a Magyar Nemzeti Bank hitelezési felmérésének (teljes nevén: *Felmérés a hitelezési vezetők körében, a bankok hitelezési gyakorlatának vizsgálatára*) tapasztalatai is (Bethlendi–Bodnár 2005).

[2] A tervek szerint a KKV-finanszírozás javítását szolgálná egy új típusú mikrohitel-program bevezetése a legkisebb vállalkozások fejlesztési és forgóeszköz-hitel iránti szükségleteinek kielégítésére, valamint további garanciaprogramok elindítása, melyek célja a hitelintézetek ösztönzése az egyszerűsített folyószámla- és kisösszegű fejlesztési hiteltermékek kidolgozására és elterjesztésére (GKM 2007).

[3] A felmérésben részt vett az Európai Unió 10 új tagállamából 1536 kis- és középvállalkozás, melyek közül mintegy 200 magyar cég volt (Flash 184).

kiderül, hogy a megkérdezett vállalkozások közel kétharmada (átlagosan 60%-a) gondolja úgy, hogy a jelenleg folyamatban lévő projektjei megvalósításához elegendő finanszírozási forrással rendelkezik. Külön figyelmet érdemel, hogy e tekintetben a legkedvezőbb eredmény éppen a magyar vállalkozók körében született, akiknek 86%-a volt elégedett finanszírozási helyzetével (Flash 174). Természetesen ez minden finanszírozási formára együttesen vonatkozik, nem csupán a bankhitelekre, de mindenképpen arra utal, hogy a KKV-finanszírozás színvonala – a kétségtelenül meglévő elégtelenségek ellenére – javuló tendenciát mutat. Ugyanezt támasztja alá egy 2005 őszén készült magyarországi felmérés[4] is, amely szerint a kis- és középvállalkozások növekedését akadályozó tényezők között a harmadik helyen szerepelnek a finanszírozási nehézségek (első helyen a magas közterhek és adminisztrációs kötelezettségek, a másodikon pedig a piaci környezet elemei kerültek említésre), s a tanulmány külön kiemeli, hogy a finanszírozás kérdései évről-évre egyre kisebb gondot okoznak a vállalkozásoknak (Kállay–Kissné–Kőhegyi–Maszlag 2007). A fentieket erősíti meg az is, hogy a Világbank által „Doing Business" címmel évek óta elkészített országsorrendben Magyarország rendre a „hitelhez jutás" kategóriában érte el a legelőkelőbb helyezést a vizsgált szempontok közül (Doing Business, 2005–2007).[5]

A kedvező jelenségek ellenére kijelenthető, hogy a kis- és középvállalkozások banki hitelezésének súlya egyelőre még nem áll összhangban gazdasági jelentőségükkel. Bár az utóbbi években lényegesen emelkedett a bankhitelek kereslete (a vállalkozások hitelfelvevő képessége) és kínálata (a bankok hitelezési hajlandósága) is, ennek ellenére a KKV-k közel 80%-a még mindig hitel nélkül gazdálkodik,[6] s igen alacsony a nem pénzügyi vállalkozásoknak nyújtott hitelállomány GDP-hez viszonyított aránya, ami 2000-ről 2005-re 24%-ról 26%-ra nőtt,[7] vagyis alig változott (Bilek–Borkó–Czakó–Pellényi 2006. 12). Ezt a helyzetet jelentős mértékben azok a – még ma is fennálló – piaci elégtelenségek idézték elő és tartják fenn, amelyeknek fő kiváltó tényezői a következők (GKM 2007):

– Információs aszimmetria: A hitelezési múlttal nem rendelkező, kis összegű hitelt igénylő vállalkozásokról gyors és egyszerű eljárásokkal nem szerezhető olyan mennyiségű és minőségű információ, ami a megfelelő kockázatkezeléshez szükséges lenne.

– Ehhez kapcsolódik a méretgazdaságosság problémája: A bankok számára nem kifizetődő az ilyen vállalkozások alapos kockázatelemzése, ezért sok esetben nem képesek finanszírozni a legkisebb és/vagy induló vállalkozásokat, noha sokan közülük nagy fejlődési potenciállal rendelkeznek.

[4] A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium megbízásából 2001 óta évente készülnek reprezentatív kérdőíves felmérések a hazai KKV-szektor vállalkozásainak körében.

[5] A „Doing Business" az alapján állítja rangsorba a világ országait, hogy mennyire vállalkozásbarát ott az üzleti környezet. Tíz szempontot vizsgál, melyek közül egy a vállalkozások hitelhez jutásának lehetőségét minősíti. A 2007-ben publikált legutóbbi rangsorban Magyarország összességében a 45. helyen szerepel, de a „hitelhez jutás" kategóriában a 26. helyen áll a vizsgálatba bevont 178 ország között.

[6] Ez az arány az Európai Unió régi tagállamaiban 15–20% körüli (GKM, 2007. 7).

[7] Az EU-15 országaiban nagy szórást mutat ez az arány. 2005-ben az átlag 62%, a két kiugróan nagy értéket figyelmen kívül hagyva pedig 43% volt (Bilek–Borkó–Czakó–Pellényi 2006. 12).

– A kis összegű tranzakciók további problémája a magas relatív tranzakciós költség, ami a vállalkozások számára jelent terhet, valamint a hitelfedezetek értékelése és kezelése, ami pedig a hitelintézetek számára okozhat nehézségeket.

– Végül – a hiteltermékek kínálatának növekedése ellenére – még mindig kevés az igazán kisvállalkozásokra „szabott" konstrukció. Ez a megállapítás főként a folyószámlahitelek és a 3 évnél hosszabb lejáratú fejlesztési hitelek körére igaz.

A helyzet mielőbbi javításának szükségességére hívják fel a figyelmet az Európai Unió szervezeteinek egyes intézkedései, dokumentumai, amelyek kiemelt fontosságot tulajdonítanak a hitelintézetek és a kisméretű vállalkozások közötti kapcsolat pozitív irányú változásának, valamint a KKV-k bankhitelekkel való ellátottsága fokozásának.

Az előbbire vonatkozó fontos dokumentum az Európai Bizottság által elfogadott „viselkedési kódex" (EC, 2004), amelynek célja a bankok és a KKV-k kapcsolatának mindkét fél érdekében és aktív közreműködésével történő javítása. A kódex alapelvei a következők:

– A kölcsönös bizalom kiépítése: A hosszú távon is gyümölcsöző üzleti kapcsolatnak a kölcsönös bizalmon kell alapulnia. A nyíltság és a felesleges késedelmek elkerülése mindkét fél részéről kiemelkedő jelentőségű.

– Az átláthatóság fokozása: A hitelintézetek biztosítsák feltételrendszerük átláthatóságát a KKV-k számára, s minden szükséges információt bocsássanak rendelkezésükre. A vállalkozások ne essenek késedelmekbe, s közöljenek minden fontos információt a bankokkal.

– Nyílt párbeszéd: A nyílt párbeszéd a tartós kapcsolat szükséges feltétele. A vállalkozások folyamatosan szolgáltassanak teljes képet üzleti helyzetükről. Ezzel párhuzamosan a hitelintézetek mindig közöljék, milyen típusú információkra van szükségük, teljes körűen ismertessék aktuális szolgáltatásaikat és díjaikat, hogy a vállalkozások kiválaszthassák a számukra elérhető legjobb szolgáltatást.

– Titoktartás: A hitelintézetek kezeljék bizalmasan az ügyfeleikkel kapcsolatos információkat.

– Tartózkodás a diszkriminációtól: A hitelintézetek készek legyenek üzleti kapcsolatot létesíteni minden vállalkozóval (függetlenül azok nemétől, vallásától, etnikai vagy nemzetiségi hovatartozásától) az üzleti etika és a hatályos jogszabályok figyelembevételével.

A másodikként említett törekvést, vagyis a kis- és középvállalkozások bankhitelekkel való ellátottságának javítását szándékozik – egyéb fontos célok mellett – elősegíteni a Bázel II.[8] néven ismert új szabályozás, amelyben a KKV-kal szemben pozitív

[8] A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság 2001-ben bocsátotta nyilvános szakmai vitára az új bázeli tőkeegyezményt (Bázel II.), melynek bevezetési dátumát 2006-ra tűzték ki. A Bázel II. lényege a bankok tőkemegfelelésének új szabályozása, melynek kulcseleme a bank által vállalt kockázatokkal arányos tőkeszükséglet meghatározása. A Bázel-II-n alapuló 2006/48/EC direktíva a 2007. évi LI. törvénnyel, valamint a 196/2007.(VII.30.) kormányrendelettel vált a magyar jog részévé, s ennek hatására 2007 nyarától a magyar KKV-k számára is megváltoztak a hitelhez jutás feltételei (Zsámboki 2007. 45).

diszkrimináció érvényesül. Ennek lényege, hogy a bankok számára előírt minimális tőkekövetelmény a KKV-hitelezés területén kisebb, mint a nagyvállalatok esetében, vagyis a szabályozás igyekszik a kisebb vállalkozások hitelezését vonzóbbá tenni a hitelintézetek számára (Bethlendi–Naszódi 2003). Fontos azonban megjegyezni, hogy egyes elemzések (Csubák 2003) szerint az új szabályozás KKV-kra gyakorolt pozitív hatása nem egészen egyértelmű. Ennek egyik oka, hogy a tőkekövetelmény jelentős mértékben függ a leendő adós hitelminősítésétől is. A kockázatosabb ügyfelekkel szemben magasabb az előírt tőkekövetelmény, ezért a bank ilyen esetben kénytelen a hitelkamatlábat megemelni. Mivel a KKV-k között többségben vannak a nagyobb kockázatú vállalkozások, amelyek alacsonyabb minősítést kapnak, ezért az új szabályozás nyertesei valószínűleg csak az átlagosnál jobb minősítésű vállalkozások lesznek, s nem az egész szektor. Más szerzők (Zsámboki 2007) arra hívják fel a figyelmet, hogy amennyiben a bankok a vállalt kockázatokhoz képest nem megfelelően tőkésítenek, akkor kedvezőtlen gazdasági körülmények idején tőkekorlátossá válhatnak, ami a hitelezési aktivitás visszafogásához vezethet. Ilyenkor jellemzően a leginkább kockázatos ügyfelek – közöttük sok KKV – esnek el a hitelhez jutás lehetőségétől. Mivel az új szabályozás bevezetése még meglehetősen „friss", ezért tényleges hatásainak tanulmányozása csak később válik lehetségessé. Az azonban egyértelmű, hogy az Európai Unióban határozott törekvés mutatkozik a KKV-k banki finanszírozásának folyamatos javítására. Az Európai Bizottság egyik 2006-os közleménye [COM(2006)349] szerint a Basel II. olyan változó feltételeket teremtett a hitelezésben (az ügyfelek eddigieknél átfogóbb kockázatértékelése révén), mely jóval intenzívebb párbeszédet tesz szükségessé a KKV-k és a hitelintézetek között. Közösségi szinten ennek meg is van a kialakult gyakorlata a Bizottság által szervezett kerekasztal-megbeszélések formájában, amelyeken a bankok és a KKV-k képviselői időről-időre áttekintik kapcsolatuk javításának lehetőségeit. E forma hazai gyakorlatba történő átültetése elősegítheti a hitelintézetek és a KKV-k közötti kapcsolat további javulását, ami mindkét félnek egyaránt érdeke.

2. A nem pénzügyi vállalkozások banki hitelezésének főbb tendenciái (1999–2007)[9]

2.1. A vállalkozások bankhitelállományának alakulása

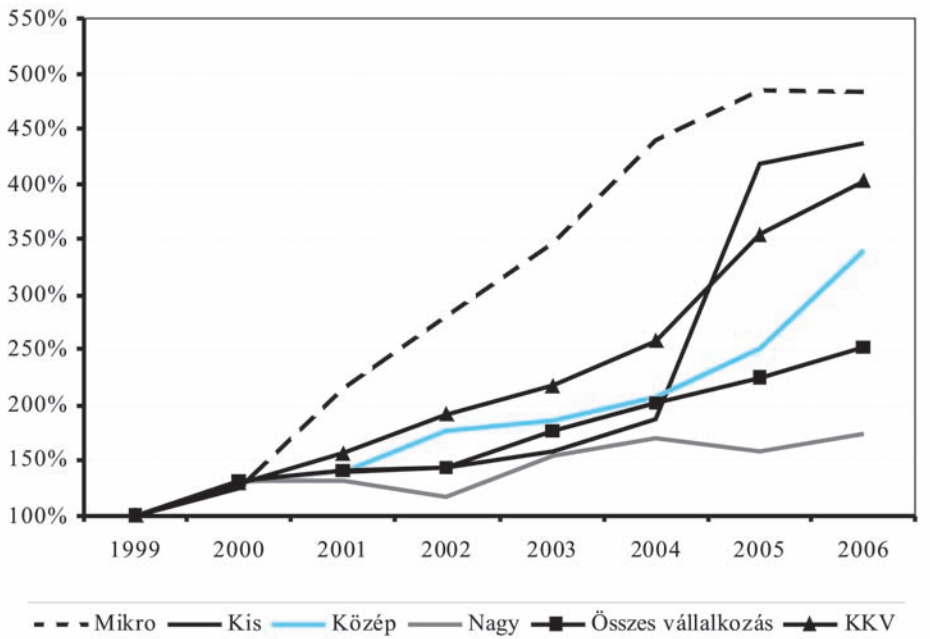
Az Observatory 2003-as jelentése (Observatory 2003/2) szerint annak ellenére, hogy az egész Európai Unióban növekszik a külső finanszírozás alternatív formáinak jelentősége, a KKV-k többsége számára még mindig a bankhitel az egyetlen elérhető külső forrás. Ezt a megállapítást alátámasztja egy 2005 szeptemberében elvégzett európai uniós felmérés,[10] mely szerint a vezető külső finanszírozási forma a bankhi-

[9] Egyes adatsorok csak 2001-től vagy 2003-tól álltak rendelkezésre. A 2007-es adatok csak az év első félévére ismertek, ezért csak ott kerültek felhasználásra, ahol ez az összehasonlítást nem zavarta.

[10] Az Európai Bizottság megbízásából készült felmérés során 3047 kis- és középvállalkozás vezetőjét kérdezték meg 2005. szeptember 5–19. között telefonos interjú formájában. A vállalkozások székhelye az Európai Unió 15 régi tagországának valamelyikében volt (Flash 174).

tel (a megkérdezett vállalkozások 80%-ának volt), s a vállalkozások mintegy fele úgy vélte, hogy nem tud sikeres lenni bankhitelek nélkül (Flash 174).

A magyar vállalkozások bankhitellel való ellátottsága korántsem ilyen mértékű. A hitellel rendelkező vállalkozások aránya 2000 és 2005 között mindössze 20–25% körül mozgott, s ezzel kapcsolatban két fő tendencia volt megfigyelhető. Egyrészt a hosszú lejáratú hitelek – vállalati mérettől függetlenül – lényegesen kisebb arányban fordultak elő, mint a rövid lejáratúak. (Az előbbivel az összes vállalat 10–15%-a, az utóbbival 20–25%-a rendelkezett.) Másrészt a kisebb méretű vállalkozások kisebb arányban rendelkeztek mind rövid, mind hosszú lejáratú hitelekkel, mint a nagyobbak. (Míg a KKV-knak alig 20–25%-a, addig a nagyvállalatoknak közel 70%-a rendelkezett valamilyen bankhitellel.) (Kállay–Kissné–Kőhegyi–Maszlag 2002–2007).

Forrás: MNB adatai alapján saját szerkesztés

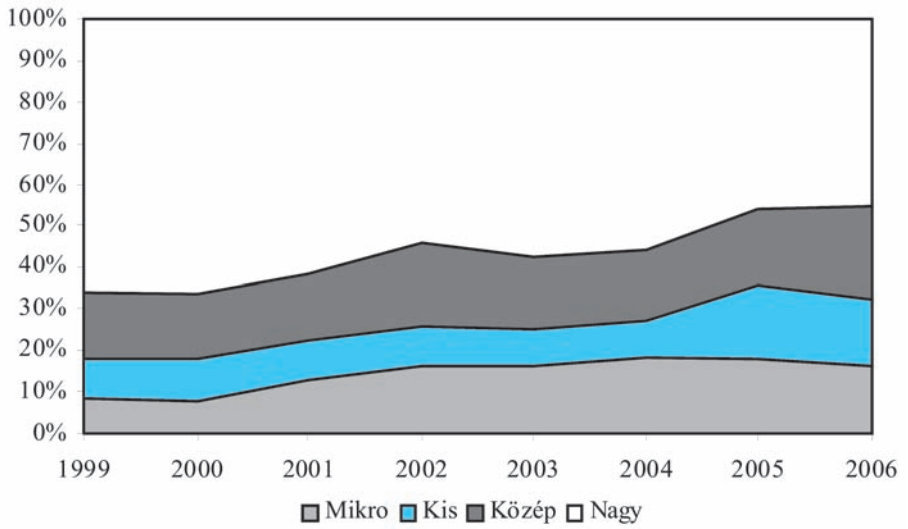
1. ábra. A nem pénzügyi vállalkozások hazai bankhitelállományának alakulása 1999. december = 100% (év végi folyó áras adatokból számítva)

A nem pénzügyi vállalkozások hazai bankhitelállományának változását vizsgálva (1. ábra) megállapítható, hogy minden vállalati méretkategóriában szinte folyamatos növekedés következett be 1999 végéhez képest, de a növekedés mértéke nagy

eltéréseket mutat. Leginkább a mikrovállalkozások hitelállománya bővült (2006 végére közel ötszörösére nőtt), s a növekedés üteme – az utolsó év kivételével, ahol kisebb visszaesés történt – az egész időszakban egyenletesnek mondható. A kisvállalkozások hitelállományának növekedése majdnem ugyanekkora volt (4,5-szörös), de ez a növekedés korántsem volt olyan egyenletes. 1999 és 2004 között alig 90%-os állománybővülés tapasztalható, ami 2004-ről 2005-re hirtelen megduplázódott. Ez jórészt azzal magyarázható, hogy a vállalkozások méret szerinti besorolásának 2005-ös változása miatt nőtt a kisvállalkozások száma,[11] bár nagy valószínűséggel ez csak részleges magyarázat. A középvállalkozások hitelállománya a vizsgált időszakban mintegy 3,5-szeresére nőtt, viszonylag egyenletes ütemben. Összességében a kis- és középvállalkozások hitelállománya megnégyszereződött, míg a nagyvállalatoké ennél sokkal szerényebb mértékben, mindössze 73,5%-kal emelkedett, s így a nem pénzügyi vállalkozások teljes hitelállománya 2,5-szeresére nőtt.

Az egyes vállalatcsoportok hitelállományának eltérő mértékű változása következtében átalakult a teljes hitelállomány megoszlása is (2. ábra). Mivel a legdinamikusabb növekedés a mikrovállalkozások körében történt, ezért a teljes hitelállományból való részesedésük is folyamatosan emelkedett egészen 2004-ig (az 1999-es 8,3%-ról a 2004-es 18,2%-ra), ezt követően azonban kissé csökkent (2006-ban 15,9%-os volt). A kisvállalkozások hitelállományból való részesedése 2004-ig nemigen változott, 9% körüli volt, azonban 2005-től ez 16–17% körüli értékre ugrott. A középvállalkozások részesedése 1999-ről 2006-ra 16,4%-ról 22,2%-ra nőtt. Mivel a KKV-szektoron belül minden vállalatcsoport részesedése nőtt, így a nagyvállalatoké nyilvánvalóan csökkent. Míg 1999 végén a banki hitelállománynak 65,7%-a nagyvállalati hitel volt, hét év múlva ez az arány már csak 45,2%-ot tett ki, tehát a bankok KKV-szektor felé fordulása egyértelműen látható. A KKV-kör gyors hitelexpanziója örvendetes tény még akkor is, ha a KKV-hitelek viszonylag magas arányának kialakulása részben annak köszönhető, hogy a nagyvállalatok hiteleik egyre nagyobb hányadát külföldről (főként anyavállalatuktól vagy azon keresztül) veszik fel (PSZÁF 2007).

[11] 2005. január 1-jétől megváltozott a kis- és középvállalkozások törvény (2004. évi XXXIV. tv.) szerinti definíciója. Mindhárom KKV-szektorba tartozó vállalati méretkategória esetében jelentősen megnőtt a nettó árbevétel és a mérlegfőösszeg maximumára vonatkozó határ, melynek következtében számos nagyvállalat került át a középvállalkozások csoportjába, s még ennél is nagyobb számban sorolódtak át középvállalkozások a kisvállalkozások közé. E változás következtében a 2005 előtti és utáni adatok csak korlátozott mértékben hasonlíthatók össze.

Forrás: MNB adatai alapján saját szerkesztés

2. ábra. A nem pénzügyi vállalkozások hazai bankhitelállományának megoszlása vállalati méretkategóriák szerint (év végi folyó áras adatokból számítva)

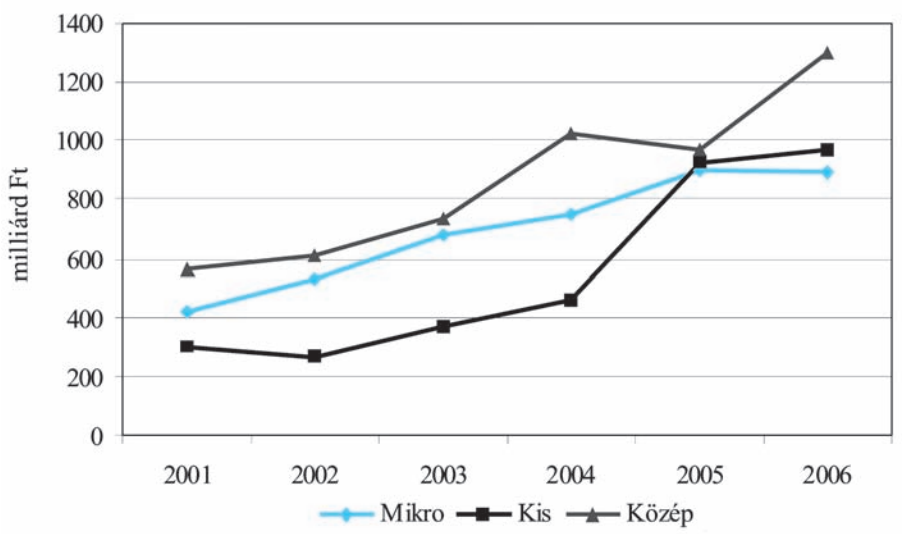
2.2. A KKV-szektor hitelállományának és folyósított hiteleinek alakulása

A 2. ábrán látható tendenciák alátámasztják azt a korábbi megállapítást, hogy a bankszektor kis- és középvállalkozások felé nyitása 2000-ben indult meg (ami már a 2001-es hitelállomány-adatokban számszerűen is érzékelhető), s az ezt követő években folytatódott a KKV-szektor hitelexpanziója. A nem pénzügyi vállalkozásokon belül kifejezetten a kis- és középvállalkozások hitelállományát (összegszerűen is) vizsgálva látható (3. ábra), hogy a 2001–2006 közötti időszakban végig a középvállalkozások rendelkeztek a legnagyobb állománnyal. Ezt követte a mikrovállalkozások hitelállományának nagysága egészen 2004-ig, azonban a kisvállalkozások hitelállományának 2004-ről 2005-re történő megduplázódása következtében a mikrovállalkozások 2006-ra a harmadik helyre „szorultak", aminek hátterében jórészt a már említett besorolási változás állhat. A vizsgált hat év alatt legdinamikusabb növekedést (évente átlagosan[12] 32,4%-ot) a kisvállalkozások hitelállománya mutatott, ezt követte a középvállalkozások 18,3%-os, s végül a mikrovállalkozások 17,1%-os mutatója. Így a KKV-szektor összességében évi 21,5%-os hitelállomány-növekedést produkált, mely évi mintegy 400 milliárd Ft-os bővülésnek felel meg.

Fontos kiemelni, hogy a KKV-hitelezés dinamikus növekedésében a már többször említett kínálati tényezők (bankok közötti verseny erősödése, hitelezési feltételek

[12] Az évi átlagos változás ütemét (%) az adatsorokra fektetett exponenciális trend ($\hat{Y} = \beta_0 \cdot \beta_1^t$) β_1 paramétere, míg az évi átlagos változás mértékét (Ft) a lineáris trend ($\hat{Y} = \beta_0 + \beta_1$) β_1 parametere adta.

és standardok enyhítése stb.) mellett a keresleti tényezők is nagy szerepet játszottak. A hitelezési felmérés (Bethlendi–Bodnár 2005) tapasztalatai szerint 2001-től kezdődően a bankok egyre erősebbnek érzékelték a kisméretű vállalkozások hitelkeresletét. Az MNB stabilitási jelentéseiből (MNB 2000–2007) pedig kitűnik, hogy a bankszektor kedvezően ítélte meg a KKV-k jövedelmezőségének alakulását, a hitelek törlesztésében nem mutatkoztak jelentősebb fennakadások, így a vizsgált időszakban a bankok vállalati hitelportfóliójának minősége – a jelentős expanzió ellenére – nem romlott.

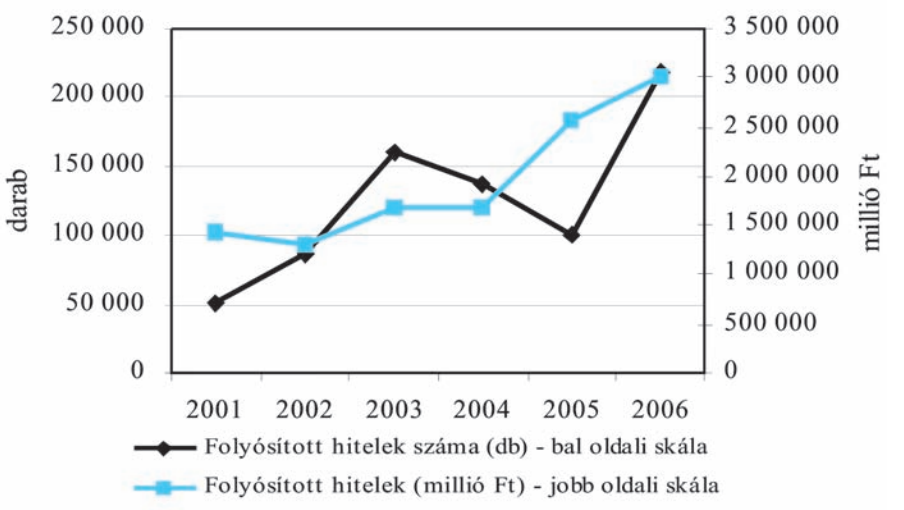
Forrás: PSZÁF adatai alapján saját szerkesztés

3. ábra. A KKV-k hitelállományának értéke vállalati méretkategóriák szerint (év végi folyó áras adatok)

A hitelállomány-adatok elemzése után a folyósított hitelek vizsgálatára áttérve elsőként a KKV-szektor egészére vonatkozó adatsorokat mutatja a 4. ábra. 2001 és 2006 között az éves szinten folyósított bankhitelek összértéke szinte folyamatos emelkedést mutat, de itt is szembeötlő ugyanaz a „nagy ugrás" 2004-ről 2005-re, mely már az állományi adatokat is jellemezte. Figyelemre méltó azonban az is, hogy 2005-ről 2006-ra is igen jelentős növekedés következett be a folyósítások értékében, holott ezt az időszakot a KKV-besorolás változásának hatása már nem „terhelte".

A folyósítások darabszámának változása sokkal egyenetlenebb képet mutat. 2001 és 2003 között emelkedés, ezt követően 2005-ig jelentős csökkenés, majd 2006-ban újabb nagymértékű növekedés következett be. Ez különösen azért érdekes, mert a legnagyobb mértékű csökkenés éppen 2004-ről 2005-re történt, ami-

kor a folyósított összeg a leginkább emelkedett. Ezt az „ellentmondást” részben feloldja a már sokat említett definíciós változás, melynek következtében a KKV-k közé sorolódott sok, korábban nagynak számító vállalkozás. A nagyobb cégek – lényegesen alacsonyabb számuk miatt – sokkal kevesebb hitelt vesznek fel darabszám tekintetében, mint a kisebbek, ugyanakkor ezek összege általában többszöröse a kisebb cégek által felvett hitelek összegének. Így a besorolási változás a hitelek darabszámát nem tudta érzékelhetően növelni, összértékét viszont igen. Ez azonban csak részleges magyarázat, ugyanis a hitelek darabszáma nemhogy nem nőtt, hanem jelentősen csökkent. Ezért a kisméretű vállalkozások körében is valószínűsíthető egy olyan – a hitelfelvételi szokások megváltozására utaló – folyamat, mely szerint e szegmens vállalkozásai is kevesebb számú nagyobb összegű hitelt vettek igénybe, mint korábban.

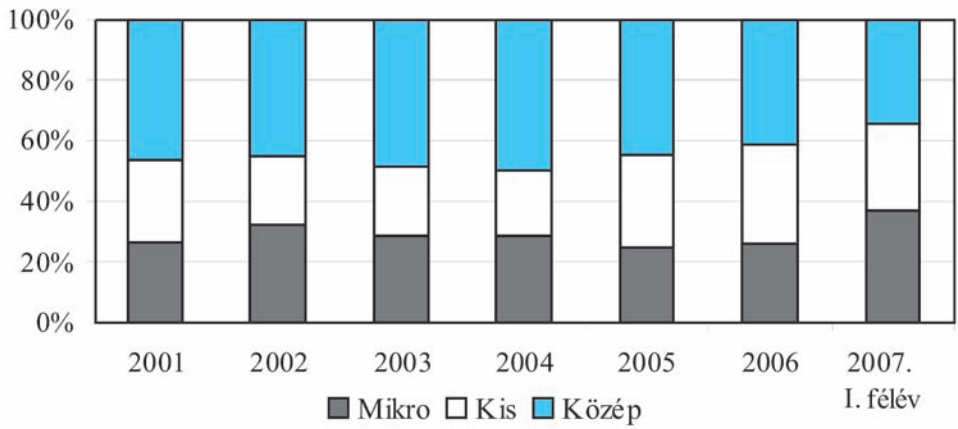

Forrás: PSZÁF adatai alapján saját szerkesztés

4. ábra. A KKV-k számára folyósított bankhitelek száma és értéke (folyó áron)

A folyósított KKV-hitelek összértékének vállalati méretkategóriák szerinti megoszlását vizsgálva (5. ábra) megállapítható, hogy 2001 és 2004 között lényeges változás nem következett be: a teljes folyósítás kb. fele a középvállalkozások számára történt, s a folyósított összeg másik felén a mikro- és a kisvállalkozások kb. 30%–20% arányban osztoztak. A 2005–2006-os években arányeltolódás figyelhető meg a kisvállalkozások javára, illetve a közép- és mikrovállalkozások rovására, mely tendencia azonban – a 2007. I. féléves adatokat figyelembe véve – megtorpanni látszik. Ez arra enged következtetni, hogy a 2005-ös definíciós változás – mely egyértelműen a kisvállalkozásoknak kedvezett – kezdi elveszíteni hatását. A legfrissebb adatokat

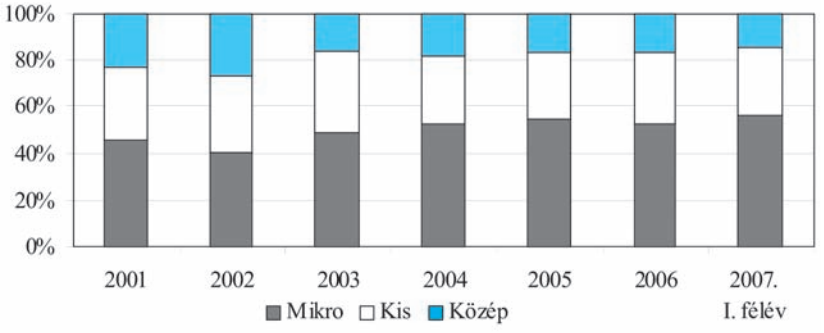
figyelve szembetűnő a mikrovállalkozások számára folyósított hitelek arányának növekedése, ami nemcsak a kis-, hanem a középvállalkozások folyósításainak rovására is történt. Amennyiben a mikrovállalkozások hitelfolyósításának növekvő aránya nemcsak átmeneti jelenségnek bizonyul, hanem a következő években folytatódik, akkor ez újabb korszakot jelenthet a bankszektor és a KKV-k kapcsolatának történetében: nem csupán a hitelintézetek KKV-szektor felé fordulását figyelhetjük meg, hanem ezen a szektoron belül is a legkisebb méretű vállalkozások preferálását. Ez kedvező tendenciának lenne tekinthető, mivel a szektoron belül a mikrovállalkozások férnek hozzá legkevésbé az alternatív külső forrásokhoz, így külső finanszírozási igényeik kielégítésében leginkább nekik van szükségük a bankhitelekre. Amennyiben a bankok hiteltermék-kínálatuk, hitelezési feltételeik és standardjaik kialakításakor még inkább figyelembe veszik a legkisebb (nem utolsósorban az induló) vállalkozások igényeit – megkönnyítve ezzel külső forráshoz jutásukat –, akkor jelentősen javulhat e vállalkozások finanszírozási helyzete és ezen keresztül versenyképessége.

Forrás: PSZÁF adatai alapján saját szerkesztés

5. ábra. A KKV-k számára folyósított teljes hitelösszeg megoszlása vállalati méretkategóriák szerint (folyó áras adatokból számítva)

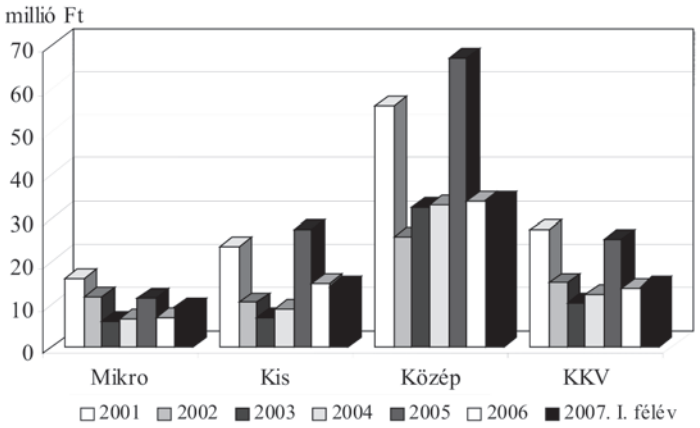
A kis- és középvállalkozások számára folyósított bankhitelek darabszámának megoszlása (6. ábra) egyértelműen a mikrovállalkozások hitelezésének felfutását mutatja, elsősorban a középvállalkozások rovására. Míg 2001-ben az összes folyósított hitel 45,7%-a áramlott a legkisebb méretű vállalkozásokhoz, addig 2007. I. félévében ez az arány 56,3%-os volt. A kisvállalkozások hiteleinek aránya a vizsgált időszakban végig 30% körül ingadozott, míg a középvállalkozások folyósított hiteleinek aránya 2001-ről 2007-re 22,7%-ról 14,5%-ra csökkent.

Forrás: PSZÁF adatai alapján saját szerkesztés

6. ábra. A KKV-k számára folyósított hitelek darabszámának megoszlása vállalati méretkategóriák szerint

Az 5. és a 6. ábra összevetése alapján látható, hogy a legkisebb méretű vállalkozások inkább sok kisebb összegű hitelt vesznek fel, míg a legnagyobbak kevés nagy összegű hitelt, vagyis teljesen egyértelmű a vállalatnagyság és az átlagos hitelösszeg közötti pozitív korreláció (7. ábra). Az átlagos hitelnagyság időbeli alakulása meglehetősen változatos képet mutat. Két olyan év is volt (2001 és 2005), mikor az adatok minden vállalatméret esetén kiugróan nagyok voltak. A többi évet tekintve a mikrovállalkozások által felvett hitelek átlagos nagysága 5–10 millió Ft között mozgott, a kisvállalkozások hitelei átlagosan 8–12 millió Ft-ot tettek ki, míg a középvállalkozások esetében 30 millió Ft körüli volt ez az adat, így a teljes KKV-szektort tekintve az átlagos hitelnagyság 10 millió Ft körül ingadozott.

Forrás: PSZÁF adatai alapján saját szerkesztés

7. ábra. A folyósított KKV-hitelek átlagos nagysága az egyes vállalati méretkategóriákban

3. Összegzés

A magyar bankrendszer és a kis- és középvállalkozói szféra kapcsolatának történetében az első korszak a rendszerváltástól 1995-ig tartott Ebben az időszakban dinamikusan nőtt a vállalkozások száma és ezzel együtt hitel iránti kereslete is, s a bankok a siker reményében kezdték el az újonnan megjelent és folyamatosan bővülő szektor finanszírozását.

A hitelintézetek kezdeti várakozásai azonban nem igazolódtak, aminek mindkét fél egyaránt oka volt. Egyrészt a bankok nem készültek fel rá, hogy a méretüket tekintve kisebb vállalkozások egyúttal minőségileg is mások, mint a nagyvállalatok voltak, így a banki hiteltermékekkel való kiszolgálásuk más módszereket, szemléletmódot, s végső soron másfajta termékeket és feltételrendszert igényel. Másrészt a kis- és középvállalkozásokra általánosan jellemző alultőkésítettség, a hosszabb sikeres üzleti múlt és kapcsolatok hiánya, az elégtelen információszolgáltatás és még sok egyéb tényező nagyon megnehezítette, hogy valóban sikeresen kapcsolódhassanak a pénzügyi közvetítő rendszerhez.

A pozitív fordulat 2000-ben következett be, mikor a nagyvállalati hitelpiac stagnálása és a bankok közötti verseny erősödése következtében jelentősen megnőtt a KKV-szektor felé irányuló hitelezési hajlandóság. A folyamatot az is erősítette, hogy időközben a kisméretű vállalkozások egy része megerősödött, jelentős üzleti teljesítményt tudott felmutatni, így a megcélzott ügyfélkör javuló hitelképessége csökkentette a bankok – egyébként a nagyvállalati szféra hitelezéséhez képest mindenképpen magasabb – kockázatát. Ennek ellenére még mindig tény, hogy a KKV-knak mintegy a fele nem éri meg működésének ötödik évét, s egészen 2003–2004-ig az elemzések többsége a finanszírozási források hiányát jelölte meg a sikertelenség legfőbb okaként. Az ezredfordulótól kezdve azonban több olyan tendencia is elindult a banki hitelezés területén, ami a helyzet javulására enged következtetni.

Az egyik legfontosabb tény, hogy a KKV-szektor hitelállománya – a folyósított hitelösszegek folyamatos növekedésének következtében – 1999 és 2006 között négyszeresére emelkedett. A legdinamikusabb expanzió a mikrovállalkozásoknál volt tapasztalható. Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy „új korszak" kezdődhet a bankok és a kisméretű vállalkozások kapcsolatában: már nem csupán a hitelintézetek KKV-szektor felé való nyitása figyelhető meg, hanem a szektoron belül a legkisebb méretű vállalkozások finanszírozási igényeihez való magasabb szintű alkalmazkodás szándéka is.

Az elemzések azt támasztják alá, hogy a vállalkozások hitelhez jutásának lehetősége és feltételei jelentősen javultak, s várható, hogy a KKV-szektor hitelezése a következő években is dinamikusan folytatódik majd. A bankok képesek reagálni a piaci igényekre, és új termékeikkel meg tudják és meg akarják célozni a hitellel kevésbé ellátott gazdasági szereplőket. A banki verseny intenzitásának következtében valószínűleg még könnyebben juthatnak hitelhez a vállalkozások, nő a folyósított hitelek

összege és futamideje, s a vállalkozások számára kedvező irányba változnak a hitelezési feltételek és standardok.

Ahhoz, hogy a KKV-k banki finanszírozása terén zajló kedvező irányú folyamatok valóban érzékelhető pozitív változásokat hozzanak a vállalkozások finanszírozási problémáinak megoldásában, az szükséges, hogy maguk a vállalkozások is aktívan járuljanak hozzá saját helyzetük javításához, s ne csak a külső körülmények, feltételek jobbra fordulásától várják a megoldást. Fontos, hogy a kis- és középvállalkozások egyrészt alkalmasak (pl. megfelelő üzleti teljesítménnyel, színvonalas információszolgáltatással stb.), másrészt készek legyenek a rendelkezésre álló források befogadására.

Irodalomjegyzék

Árvai Zsófia 2002. A vállalatfinanszírozás új fejlődési irányai. In: *Tanulmányok a bankszektor középtávú fejlődési irányairól*. MNB Műhelytanulmányok 26. Budapest, 91–111.

Bethlendi András – Naszódi Anna 2003. A kis- és középvállalkozások preferált kezelésének hazai relációi. In: *Tanulmányok az új bázeli tőkeegyezmény várható hatásairól*. MNB Műhelytanulmányok 27. Budapest, 73–101.

Bethlendi András – Bodnár Katalin 2005. A hazai hitelpiac strukturális változása. A hitelezési felmérés tapasztalatai. *Hitelintézeti Szemle*, IV. évfolyam 3. 1–21.

Bilek Péter – Borkó Tamás – Czakó Veronika – Pellényi Gábor 2006. *A mikro-, kis- és középvállalkozások külső forrásbevonásának alakulása 2000–2005 között*. ICEG EC, Budapest, 2006. április 25.

Csubák Tibor Krisztián 2003. Kis- és középvállalkozások finanszírozása Magyarországon. PhD-értekezés, Budapest, BKÁE

Doing Business 2006-2008. World Bank Group, 2005-2007. www.doingbusiness.org (Letöltve: 2007. november)

COM(2006)349: Financing SME Growth – Adding European Value. Brussels, June 2006. www.ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/financing/docs (Letöltve: 2008. január)

European Commission 2005. Code of Conduct between credit institutions and SMEs. Brussels, 2004. www.europa.eu.int (Letöltve: 2005. december)

Flash Eurobarometer 174. 2005. SMEs Access to Finance in the 15 Member States. European Commission, October 2005. www.europa.eu.int (Letöltve: 2005. december)

Flash Eurobarometer 184. 2008. SMEs Access to Finance in the 10 new Member States. European Commission, July 2006. www.europa.eu.int (Letöltve: 2008. január)

GKM 2007. A kis- és középvállalkozások finanszírozási forrásokhoz való hozzáférése, piaci elégtelenségek vizsgálata. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest, 2007. május

Kállay László – Kissné Kovács Eszter – Kőhegyi Kálmán – Maszlag Ludmilla 2002. *A kis- és középvállalkozások helyzete*. Éves jelentés 2001. Budapest, Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány

Kállay László – Kissné Kovács Eszter – Kőhegyi Kálmán – Maszlag Ludmilla 2003. *A kis- és középvállalkozások helyzete*. Éves jelentés 2002. Budapest, Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány

Kállay László – Kissné Kovács Eszter – Kőhegyi Kálmán – Maszlag Ludmilla 2005. *A kis- és középvállalkozások helyzete*. Éves jelentés 2003/2004. Budapest, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium

Kállay László – Kissné Kovács Eszter – Kőhegyi Kálmán – Maszlag Ludmilla 2007. *A kis- és középvállalkozások helyzete*. Éves jelentés 2005/2006. Budapest, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium

KSH: STADAT adatbázis: www.ksh.hu (Letöltve: 2005. augusztus és 2008. január)

MNB: Jelentés a pénzügyi stabilitásról. Budapest, 2000. december – 2007. április www.mnb.hu (Letöltve: 2008. január)

Observatory of European SMEs 2003/2.: SMEs and access to finance. www.europa.eu.int (Letöltve: 2005. december)

PSZÁF Elemzési és Kutatási Főosztály: Éves jelentések 1999–2006., Budapest, 2000–2007. www.pszaf.hu (Letöltve: 2005. augusztus és 2008. január)

PSZÁF Elemzési és Kutatási Főosztály: Gyorsjelentés a pénzügyi szektor 2007 első negyedévéről. Budapest, 2007. május, www.pszaf.hu (Letöltve: 2008. január)

Román Zoltán 2005. A kis- és középvállalatok és a vállalkozás-statisztika helyzete. *Gazdaság és Statisztika,* 2005/2. 36–53.

Várhegyi Éva 1997. *A bankrendszer és a kisvállalkozások*. Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány Kutatási Füzetek 10., Budapest.

Zsámboki Balázs 2007. A pénzügyi szabályozás hatása a banki tőkekövetelmények ciklikusságára és a pénzügyi stabilitásra. *MNB-Szemle*, Budapest, 2007. november, 45–51.